

Анастасія Сакаловіч

ЦНБ ім. Якуба Коласа НАН Беларусі

pani.sokolovi4@yandex.by

Некаторыя асаблівасці сучасных беларускіх перакладаў *Новага Запавету* (на прыкладзе *Нагорнай пропаведзі*)

Гісторыя кнігадрукавання і перакладу пачынаецца менавіта з *Бібліі*. Пераклады *Святога Пісання* пачалі з’яўляцца ўжо ў III ст. да н. э., спачатку ў выглядзе гэтак званых *Каментароў* (ці *Таргумаў*)¹. Прыкладна ў гэты ж час з’яўляецца знакаміты пераклад *Старога Запавету* на старажытнагрэчаскую мову – *Септуагінта*: пераклад, які быў выкананы сямюдзсяццю “вучонымі мужамі”. Затым манах Гіеранім па даручэнні папы рымскага Дамаска выканаў пераклад *Святога Пісання* на лацінскую мову, які лічыцца агульнапрызнаным і атрымаў назву *Vulgata* (*Vulgata* ад лац. *vulgo*, *-avi*, *-atum*, *-are* ‘рабіць агульнадаступным, распаўсюджваць’²).

На беларускіх землях першыя друкаваныя тэксты *Бібліі* на мове, блізкай да беларускай, пачалі з’яўляцца ў XVI ст. дзякуючы намаганням Францыска Скарыны. Далей выданнем біблейскіх кніг займаліся Васіль Цяпінскі, Сымон Будны³, Іван Фёдараў, Пётр Мсціславец і інш.; пры падтрымцы князя Канстанціна Астрожскага ў 1581 г. выходзіць поўны пераклад *Бібліі*.

У XX ст. з адраджэннем беларускай дзяржаўнасці пачалася актыўная праца па перакладу на беларускую мову *Святога Пісання* і асобных яго кніг прадстаўнікамі розных канфесій. Першым быў пратэстант Лукаш Дзекуць-Малей (разам з Антонам Луцкевічам)⁴, праз 42 гады ў 1973 г. быў выдадзены пераклад Янкі Станкевіча. Сярод каталіцкіх

¹ А. Б о к у н, *Гісторыя перакладу Бібліі на беларускую мову* [у:] Лукаш Дзекуць-Малей і беларускія пераклады Бібліі: *Зборнік матэрыялаў, артыкулаў і дакументаў*, Брэст 2011, с. 17.

² И. Д в о р е ц к и й, *Латинско-русский словарь: ок. 200000 слов и словосочетаний*, изд. 6, стер., Москва 2000, с. 834.

³ Л. Ш а к у н, *Гісторыя беларуская літаратурнай мовы: Вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ*, 2-е выд., перапрац., Мінск 1984, с. 128.

⁴ А. У н у ч а к, *Сьвятар, патрыёт, перакладчык* [у:] Лукаш Дзекуць-Малей і беларускія пераклады Бібліі..., с. 8.

перакладчыкаў вылучаюць імёны Уладыслава Чарняўскага і Вінцэнта Гадлеўскага. Важную працу для праваслаўных чытачоў зрабіў Васіль Сёмуха, пераклаўшы поўны тэкст *Бібліі*. Надканфесійным перакладам з'яўляецца пераклад Анатоля Клышкі.

Увогуле пытанне стану беларускай мовы ў багаслоўі на працягу апошніх дзесяцігоддзяў выклікае цікавасць сярод даследчыкаў, як навукоўцаў, так і рэлігійных дзеячоў: з кожным годам выходзяць з друку выданні, у якіх аналізуюцца пераклады на беларускую мову альбо больш вузкіх пытаннях. Сярод такіх даследчыкаў можна прыгадаць, напрыклад, Льва Шакуна, які шмат займаўся старабеларускімі перакладамі¹ *Бібліі*; Ігара Клімава, які вывучаў мову перакладаў *Евангелля* Васіля Цяпінскага². Пераклады XX–XXI стст. таксама аналізуюцца самым актыўным чынам. Варта згадаць наступных: Івана Чароту, які ў сваёй манаграфіі *Беларуская мова і царква*³ разглядае агульны перакладніцкі вопыт на тэрыторыі Беларусі і за яе межамі, а таксама з'яўляецца адным з членаў Беларускай Біблійнай камісіі пры Беларускай праваслаўнай царкве. Названай праблемай займаюцца Ірына Будзько⁴, Вольга Фурс⁵, Мікалай Прыгодзіч⁶, Антоні Бокун⁷. Марына Пашук не так даўно напісала манаграфію *Białoruskie przekłady Pisma Świętego w latach 1926–2013*⁸.

Адным з першых на сучасную беларускую мову пераклаў кнігі *Новага Запавету* Л. Дзекуць-Малей, баптысцкі пастар з Брэста. Пераклады былі скончаны на пачатку 20-х гадоў XX ст. і праз некалькі гадоў пачалі выходзіць з друку. Да справы далучыўся вядомы культурны дзеяч А. Луцкевіч, які ўзяўся рэдагаваць тэксты і, магчыма, выканаў большую частку перакладу. Аўтар перакладу меў на мэце выпрацаваць тэкст для дамашняга чытання, які быў бы зразумелы беларускім хрысціянам-баптыстам.

Даволі доўга над перакладам працаваў вядомы і аўтарытэтны ксёндз Ул. Чарняўскі. З 1999 г. беларускія вернікі атрымалі магчымасць

¹ Л. Шакун, *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*, Мінск 1984, 316 с.

² І. Клімаў, *Мова перакладу Евангелля В. Цяпінскім (графіка, арфаграфія, фанетыка): аўтарэф. дыс... канд. філал. навук: 10.02.01*, Мінск 1997, 23 с.

³ І. Чарота, *Беларуская мова і царква*, Мінск 2000, с. 115.

⁴ І. Будзько, *Пераклады кніг Старога Запавету і фарміраванне корпуса рэлігійнай тэрміналогіі на беларускай мове [у]: Беларуская мова ў сакральнай сферы*, Мінск 2019, с. 57–75.

⁵ В. Фурс, *Сучасныя беларускія пераклады Евангелля паводле Мацвея: характар і фактары варыянтнасці выкладаў аднаго зместу ў тэкстах розных тыпаў: аўтарэф. дыс... канд. філал. навук: 10.02.01*, Мінск 2009, 22 с.

⁶ М. Прыгодзіч, *Звяртацца да Бога на адзінай літаратурнай мове: што (хто) перааказае [у]: Беларуская мова ў сакральнай сферы*, Мінск 2019, с. 247–254.

⁷ А. Бокун, *Гісторыя перакладу Бібліі на беларускую мову [у]: Лукаш Дзекуць-Малей і беларускія пераклады Бібліі...*, с. 17–35.

⁸ М. Пашук, *Białoruskie przekłady Pisma Świętego w latach 1926–2013: Studium historyczno-porównawcze*, Mińsk 2017, 412 s.

азнаёміцца з часткай яго працы: выйшаў з друку *Новы Запавет*. Яшчэ праз некалькі гадоў выходзіць з друку адрэдагаваны тэкст поўнай *Бібліі*. Пераклад рабіўся з *Вульгаты*, але з выкарыстаннем іншых тэкстаў: польскіх (*Біблія Тысячагоддзя*), англійскіх і інш. Гэты факт варта разглядаць са станоўчага боку, бо пры параўнанні некалькіх тэкстаў, пры выяўленні іх адрозненняў можна больш крытычна аднесціся да тэксту, улавіць першапачатковую думку.

У 1995 г. быў надрукаваны *Новы Запавет* у перакладзе В. Сёмухі, а ў 2002 г. – *Біблія* цалкам (перакладзеная таксама В. Сёмухам). Пачаў працу В. Сёмуха ў супрацоўніцтве з Беларускай біблійнай камісіяй, але затым вырашыў здзяйсняць пераклад самастойна. Падчас працы ён у значнай ступені абапіраўся на рускі сінадальны пераклад, а не на арыгінальныя мовы, з-за чаго ў выніку атрымаўся “пераклад з перакладу” і тэкст, насычаны русізмамі.

У 1989 г. пачала сваю працу Беларуская біблійная камісія, ці Біблійная камісія беларускага экзархата рускай праваслаўнай царквы. У яе склад уваходзяць праваслаўныя свяшчэннаслужыцелі, філолагі, прафесійныя перакладчыкі і літаратары. Камісія пачынала сваю працу пры Беларускай Праваслаўнай Царкве, але ў 1996 г., дзеля дасягнення агульнай мэты – пераклад *Святога Пісання* на беларускую мову – была падпісаная дамова паміж Камісіяй і Біблейскім Таварыствам Рэспублікі Беларусь (у склад якога ўваходзяць прадстаўнікі ўсіх канфесій)¹. Праца над перакладам *Новага Запавету* цягнулася больш за 25 гадоў, плён іх працы быў надрукаваны ў канцы 2017 г. і лічыцца міжканфесійным. Да гэтага часу выходзілі з друку асобныя кнігі *Бібліі*. Члены Камісіі галоўнай сваёй мэтай бачаць падрыхтоўку такога беларускамоўнага перакладу *Новага Запавету*, які б быў прыдатны для выкарыстання падчас службы. Як адзначыў у прадмове да выдання 1991 г. *Евангеліе Господа нашэго Ісуса Хрыста* старшыня Беларускай Біблійнай Камісіі, Высокапраасвяшчэнны Філарэт, Мітрапаліт Мінскі і Гродненскі, Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі: “неабходна ажыццявіць царкоўны пераклад, які павінен быць благаслаўлён Царквою для ўжывання падчас службы. Галоўная мэта распачатага нашай Біблійнай Камісіяй перакладу – гэта саборная выпрацоўка літургічнага стылю беларускай мовы”². У якасці арыгіналу перакладчыкі ўзялі грэчаскі тэкст *Textus Receptus*, выкарыстоўвалі розныя крытычныя выданні; таксама звярталіся да падрадкаўных рускіх перакладаў. За ўзор узялі царкоўнаславянскі пераклад. Зразумела, быў узяты пад увагу вопыт папярэдніх перакладаў на беларускую мову, а таксама на іншыя славянскія мовы, як заўважае сакратар ББК І. Чарота ў сваёй манаграфіі *Беларуская мова і царква*³. Перакладчыкі добра ўсведамляюць усю адказнасць працы, якая

¹ *Пераклад Біблейскай камісіі* [online], <https://bible.by/bbc/> (доступ: 25.03.2019).

² *Ibidem*, с. 3

³ І. Ч а р о т а, *Беларуская мова і царква*, Мінск 2000, с. 115

ляжыць на іх плячах. Падчас працы яны заўсёды звяртаюцца да сваіх папярэдніх перакладаў, выпраўляюць свае памылкі.

У нашым артыкуле разглядаюцца пераклады *Нагорнай пропаведзі*, выкананыя Л. Дзекуць-Малеєм (Дз-М)¹, Ул. Чарняўскім (Ч)², В. Сёмухам (С)³ і Беларускай Біблійнай камісіяй (ББК)⁴. Былі выкарыстаны наступныя метады аналізу: апісальны, параўнальна-супастаўляльны, гісторыка-філалагічны. Мэтай артыкула з’яўляецца выяўленне агульных і спецыфічных асаблівасцяў гэтых перакладаў. Для аналізу быў узяты тэкст *Нагорнай пропаведзі*, як адной з самых багатых на розныя рэаліі ў кнігах *Новага Запавету*. Выбар тэкстаў, узятых для параўнання, тлумачыцца храналагічнымі крытэрыямі: усе гэтыя тэксты былі выдадзены ў XX ст., калі пачалося адраджэнне беларускай мовы. Складанасць справы выяўляецца ўжо на лексічным узроўні: на жаль, нават па сённяшні дзень не распрацаваная адзіная тэрміналогія для біблейскіх імёнаў і геаграфічных назваў.

Пераклад *Бібліі* – адзін з самых складаных раздзелаў гуманітарнай навукі, які ўключае ў сябе такія дысцыпліны, як лінгвістыка, у прыватнасці, тэорыя перакладу, культуралогія і багаслоўе. Асаблівасці перакладу *Бібліі* не ўкладаюцца ў рамкі агульнавядомай тэорыі перакладу⁵. Перакладчык павінен не толькі добра валодаць мовамі, з якімі ён працуе, але таксама добра арыентавацца ў гісторыі, валодаць ведамі аб культурным асяроддзі, у якім быў напісаны тэкст. Заўсёды варта мець на ўвазе, што без багаслоўскага асэнсавання немагчыма карэктная перадача тэксту, бо гаворка тут ідзе не проста аб старажытным творы, а аб Кнізе, якая выконвае велізарную ролю для ўсяго хрысціянскага насельніцтва. Напрыклад, грэчаскае слова *ὁ κύριος* мае асноўнае значэнне ‘гаспадар, уладар’, але ў традыцыі *Новага Запавета* перакладаецца ‘Госпад, Гасподзь’ і ў іншай інтэрпрэтацыі было б зразумела некарэктна.

Перад перакладчыкамі паўстае шэраг складаных пытанняў. Першае, тэкст арыгінала, з якога будзе рабіцца пераклад (гэта можа залежаць ад веравызнання перакладчыка ці аўдыторыі, для якой рыхтуецца тэкст). Можна ўзяць грэчаскі ці лацінскі тэкст, але варта мець на ўвазе розначытанні, якія паўстаюць ў розных варыянтах падчас перакладу альбо апрацовак.

Таксама не трэба забываць пра час, які ляжыць паміж аўтарамі *Евангелляў* і перакладчыкамі. Адрозненні ў гістарычным, культурным,

¹ *Новы Запавет госпада нашага Ісуса Хрыста*, Лондан 1948, 93 с.

² *Новы Запавет*, літ. апрац. тэкста А.Бокуна, пер. на бел. Ул. Чарняўскага, Мінск 2003, 301 с.

³ *Новы запавет. Псалтыр*, пер. В. Сёмуха, Мінск 1995, 488 с.

⁴ *Евангелие господи нашего Иисуса Христа на четырех языках эллинском, славянском, российском и белорусском с параллельными местами*, Минск 1991, 245 с.

⁵ *Перевод Библии как фактор развития и сохранения языков народов России и стран СНГ: проблемы и решения: сборник статей*, Москва 2010, с. 7.

бытавым фонах складаюць асобныя цяжкасці: шматлікія паняцці, традыцыі састарэлі і з'яўляюцца незразумелымі для сучасных чытачоў-хрысціян. Перакладчык павінен вырашыць, як яму паступіць: выкарыстоўваць незразумелыя архаічныя ці добравядомыя сучасныя паняцці. Некаторыя з іх выбіраюць наступнае: архаічнае паняцце з каментарыем. Што з'яўляецца даволі зручным, бо дазваляе захаваць архаічнасць і сакральнасць тэксту – з аднаго боку, і растлумачыць незразумелыя месцы – з другога. З “асучасненнем” перакладу варта дзейнічаць асцярожна, каб тэкст па-ранейшаму ўспрымаўся як тэкст *Бібліі*.

Звернемся непасрэдна да аналізу:

1) У Мц 5:2 сустракаем дзеепрыметнік *ἀνοίξας* ‘дасл. адкрыўшы’. Перакладчыкі выкарыстоўваюць наступныя варыянты: *адкрыўшы* (ББК, Ч, С) – *расчыніўшы* (Дз-М). Выкарыстаны Л. Дзекуць-Малеям варыянт падаецца не зусім удалым, бо дзеяслоў *расчыніць* часцей ужываецца ў кантэксце “расчыніць дзверы”.

2) У Мц 5:3-11 сустракаем гэтак званыя макарызмы: *μακάριοι* ‘дасл. шчаслівыя’: *шчаслівыя* (ББК) – *шчасныя* (Ч) – *шчасьлівыя* (Дз-М), В. Сёмуха пры перакладзе ўжывае *дабрашчасныя*. У дадзеных вершах розначытанні прысутнічаюць на арфаграфічным узроўні. Вылучаецца з гэтага раду В. Сёмуха, які ўтварае прыметнік шляхам складання дзвюх асноў. Дарэчы, хоць даволі моцны ўплыў царкоўнаславянскага перакладу адчуваецца амаль ва ўсіх сучасных беларускіх перакладах, незалежна ад веравызнаўчай накіраванасці, для прыметніка *μακάριος* ніхто не ўжывае царкоўнаславянскі эквівалент *блаженный*. Справа ў тым, што ў сучаснасці у беларускай мове для слова *блага* замацавалася значэнне нечага дрэннага, кепскага.

3) *οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι* ‘дасл. бедныя духам’ Мц 5:3. У дадзеным вершы тэксту арыгінала выкарыстоўваецца *Dativus relationis* (давальны склон адносін), ці, таксама верагодна, *Dativus causae* (давальны склон прычыны). Гэта значыць, што магчымыя даслоўныя пераклады: бедныя ў адносінах духа, бедныя дзеля / з прычыны духа. Як адзначыў Сяргей Аверынцаў, слова “*πτωχός* у ветхазапаветных кантэкстах азначае таго, для каго няма іншай дапамогі, акрамя дапамогі Боскай, і менавіта з гэтай прычыны ён знаходзіцца пад яго абаронай болей, чым хто-небудзь іншы <...>. Ва ўмовах «стагоддзя гэтага» ўсялякі праведнік, які адмовіўся ад усялякіх даброт, якія маюць вынікам штосьці неправеднае, можа быць названы гэтым словам...”¹. У дадзеным выпадку перакладчыкі салідарны адзін з адным: *убогія духам* (ББК, Ч, С, Дз-М). Дарэчы, той жа прыметнік ужываецца ў польскім перакладзе *Бібліі Тысячагоддзя*: *ubodzy w duchu*. Але такі пераклад у беларускай мове гучыць не зусім адэкватна. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы дае наступнае значэнне слова *ўбогі* ‘1. бедны, няшчасны; 2. нязначны па

¹ С. Аверинцев, *Перевод Евангелия от Матфея с комментариями* [online], <http://mstud.org/library/a/averintsev/ev/mt/5.html> [доступ: 20.12.2017].

аб'ёму, мізэрны; 3. варты жалю; 4. чалавек з калецтвам, фізічнымі недахопамі, жабрак (у значэнні назоўніка)¹. І выкарыстанне ў перакладзе менавіта гэтага эквіваленту не зусім удалае, бо цяпер гэтае слова выкарыстоўваецца хутчэй з некім пагардлівым, іранічным сэнсам.

4) Мц 5:3 *ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν* 'царства нябеснае': *валадарства Нябеснае* (ББК, Ч, Дз-М) – *царства Нябеснае* (С). *Τῶν οὐρανῶν* – недапасаванае азначэнне, гэта значыць, што перакладаецца назоўнік прыметнікам. *Валадарства* як паняцце больш шырокае за *царства*, падразумявае не толькі тэрыторыю, а і ў нейкім плане эмацыянальнае, духоўнае ўладанне.

5) Мц 5:4 *οἱ πενθοῦντες* 'тыя, хто плача'. У беларускай літаратурнай мове не існуе форм дзеепрыметніка незалежнага стану цяперашняга часу з суфіксамі -уч, -юч, -ач, -яч, таму часткова перакладчыкі ўжываюць аналітычную форму альбо ўжываюць формы дзеепрыметніка: *тыя, хто плачуць* (ББК) – *тыя, што плачуць* (Ч, С) – (Дз-М).

6) Мц 5:5 *κληρονομήσουσιν* [яны] атрымаюць у спадчыну': *успадкуюць* (ББК, С) – *завалодаюць* Зямлёю (Ч) – *унаследуюць* (Дз-М). Дзеяслоў *успадкуюць*, ужыты ББК і В. Сёмухам, – уплыў польскай мовы, утвораны ад назоўніка *spadek*, які мае значэнне 'спадчына'.

7) Мц 5:6 *οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην* 'згаладалыя і сасмаглыя праўды'. Зноў жа з-за цяжкасцяў з утварэннем некаторых форм дзеепрыметніка сустракаем апісальны пераклад: *тыя, хто жадае і прагне праўды* (ББК, С) – *тыя, што прагнуць і смагнуць справядлівасці* (Ч); альбо дакладную перадачу форм грэчаскага арыгінала: *галодныя і прагнучыя праўды* (Дз-М).

8) Мц 5:9 *αὐτοὶ υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται* 'яны будуць названы сынамі Бога'. *Υἱοὶ θεοῦ* у гэтым выпадку – недапасаваны дзейнік. Няма дакладнай фармулёўкі, хто дакладна іх так назаве: людзі альбо Бог. Практычна ўсе пераклады паўтараюць царкоўнаславянскі пераклад: *яны будуць названыя сынамі Божымі* (ББК) – *Іх назавуць сынамі Божымі* (Ч) – *яны сынамі Божымі назавуцца* (С) – *Яны сынамі Божымі будуць названы* (Дз-М).

9) Мц 5:10 *οἱ δεδιωγμένοι ἐνεκεν δικαιοσύνης* 'тыя, каго выгнали з-за праўды': *што пераслед церпяць дзеля справядлівасці* (Ч) – *каго гоняць за праўду* (Дз-М) – *гнаныя за праўду* (ББК, С). Пераклад Ул. Чарняўскага ілюструе ўплыў польскага тэксту, які гучыць як *cierpią prześladowanie*. Цяжкасці пры перакладзе ўзнікаюць з-за вялікай колькасці значэнняў грэчаскага *ἡ δικαιοσύνη*: яно азначае 'справядлівасць, праведнасць, дабрадзейства'. Другая цяжкасць – недапушчальнасць утварэння некаторых форм дзеепрыметнікаў (гл. вышэй). Большасць перакладчыкаў выкарысталі *праўда*, але сучаснае значэнне і значэнне, з якім слова ўжывалася ў часы царкоўнаславянскага перакладу, адрозніваюцца. Напрыклад, поўны царкоўнаславянскі слоўнік вызначае наступным чынам: *праўда* (ἡ δικαιοσύνη) 'закон, законны ўчынак, дабрадзейнасць,

¹ Тлумачальны слоўнік беларускай мовы, выд. 5., перапраці дап., Мінск 1996, с. 362.

альбо сукупнасць дабрадзейнасцяў, апраўданне грэшніка заслугамі Ісуса Хрыста¹.

10) Мц 5:11 *εἴπωσιν πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν [ψευδόμενοι] ἔνεκεν ἐμοῦ* 'калі будуць казаць усё дрэннае супраць вас, якія ілгуць з-за мяне'. Варта звярнуць увагу, як перакладчыкі абыходзяцца з дзеясловам (дакладней, з дзеепрыметнікам) *ψευδόμενοι*: усяляк *несправядліва абгаворываць вас за мяне* (Дз-М); Ул. Чарняўскі выкарыстоўвае не зусім звыклую для беларускай мовы форму *ўзводзячы паклёп*; у іншых – *усякім словам ліхім несправядліва зневажаць за мяне* (ББК, С).

11) Мц 5:15 *ὁπὸ τὸν μόδιον* 'пад пасудзіну'. У дамах Бліжняга Усходу для таго, каб патушыць лямпу, накрывалі яе спецыяльнай пасудзінай. У царкоўнаславянскім перакладзе было ўжытае *под спудом*, што цяпер ужываецца ў складзе фразеалагізму са значэннем 'таемна'. У перакладах назіраем наступныя варыянты: *пад пасудзінаю* (ББК, С) – *пад пасудзіну* (Ч) – *пад судзінай* (Дз-М). Вінавальны склон, ужыты Ул. Чарняўскім, супадае са склонам у сінадальнай *Бібліі*. Адрозненні ў склонавых формах можна растлумачыць мнагазначнасцю грэчаскага акусатыва, які ўключае ў сябе і вінавальны, і творны, і месны склоны.

12) Мц 5:20 *ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων* 'калі не стане ваша праведнасць большай за [праведнасць] кніжнікаў і фарысеяў': *не перавысіць* (ББК, Дз-М, С) – *не будзе большай* (Ч).

13) Мц 5:21 *ἐνοχος ἔσται τῇ κρίσει* 'ён будзе асуджаны'. У арыгінале, як у грэчаскім, так і ў лацінскім, дзеяслоў *быць* (ἔσται) стаіць у форме будучага часу, але частка перакладчыкаў ужывае цяперашні час: *падлягае суду* (ББК, Дз-М, С); а Ул. Чарняўскі захоўвае граматычную форму дзеяслова – *будзе асуджаны*.

14) Мц 5:22 *Ῥακά* 'арам. – пусты чалавек', слова з арамейскай мовы, лічыцца вельмі абразлівым. Большасць перакладчыкаў папросту транслітаруюць паняцце, некаторыя даюць каментарый з тлумачэннем: *пусты чалавек* (С) – *рака* (ББК, Ч, Дз-М). Перакладчыкі з ББК даюць тлумачэнне ў выглядзе каментарыя ў нізе старонкі, Ул. Чарняўскі – у слоўніку, змешчаным напрыканцы кнігі.

15) Мц 5:22 *τῷ συνεδρίῳ* 'Сінедрыёну'. Сінедрыён – у Старажытнай Іудэі вышэйшая рэлігійная ўстанова, а таксама вышэйшы судовы орган, але на цяперашні момант паняцце гэтае састарэла. Ул. Чарняўскі вырашыў выкарыстаць спрадвечна беларускае паняцце *Рада*, якое вядома яшчэ з часоў ВКЛ, астатнія – транслітаруюць *сінедрыён* (ББК, Дз-М, С), і ББК, таксама як у папярэднім выпадку, змяшчае каментарый.

16) Мц 5:22 *Μωρέ* 'неразумны, шалёны': *неразумны* (ББК, С) – *дурны* (Ч) – *шалёны* (Дз-М). Лаянкавае слова *шалёны* ў старажытных

¹ Г. Дьяченко, *Полный церковно-славянский словарь (с внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений): пособие, репринтное воспроизведение издания 1900 г.*, Москва 2013, с. 472.

іудэяў лічылася вельмі зняважлівым, мелася на ўвазе таксама ганебнасць і распушчанасць чалавека.

17) Мц 5:22 *τὴν ῥέενναν τοῦ πυρός* ‘геене агнявой’. Геена – першапачаткова гэта назва даліны (яўр. Хінном ці БенХіном) на поўдзень ад Ерусаліма. Дрэнную славу гэтай даліне прынесла тое, што яна доўгі час была месцам паганскіх абрадаў, у час якіх прыносілі ў ахвяру дзяцей (Іер.7:31). Пасля таго, як спынілі правядзенне гэтых абрадаў, мясцовасць была праклятая і пераўтвораная ў звалку для смецця і непахаваных трупай; там увесь час гарэлі і тлелі агні, якія знішчалі гніенне. Яшчэ ў *Старым Запавеце* гэтая бясконца праца чарвякоў і агню стала сімвалам канчатковай гібелі грэшнікаў <...>. Адсюль метафарычнае ўжыванне гэтага тапоніма ў *Евангеллях*.¹ У перакладах – наступныя варыянты: *геене вогненнай* (ББК, С) з прыстаўным “в” перад галосным у адрозненне ад *геенне агнявой* (Дз-М). Ул. Чарняўскі ў перакладзе адыходзіць ад добра вядомага беларусам устойлівага выразу, які прыйшоў у мову з царкоўнаславянскага перакладу і выкарыстоўвае *агнём пякельным*, што прыбліжае чытача да асацыяцый менавіта з пеклам.

18) Мц 5:25 *ἴσθι εὐνοῶν* ‘будзь добразычлівым’ (загадны лад незакончанае трыванне): *мірыся* (ББК, С) – *пагадзіся* (Ч) – *гадзіся* (Дз-М). ББК і В. Сёмуха перакладаюць сінадальную *Біблію*. З пункту гледжання граматычнай формы пераклад Л. Дзекуць-Малея найбольш адпавядае грэчаскаму арыгіналу.

19) Мц 5:25 *τῷ ἀντιδίκῳ* ‘праціўнік’: *праціўнік* (ББК, С) – *супраціўнік* (Ч, Дз-М).

20) Мц 5:27 *Οὐ μοιχεύσεις* ‘не будзеш пралюбадзейнічаць’. У грэчаскім, як і ў лацінскім арыгінале, выкарыстоўваецца будучы час, але ўсе перакладчыкі перадаюць дзеяслоў у гэтым вершы ў загадным ладзе: *не чыні пералюбу* (ББК, С) – *не чужалож* (Ч) – *ня блудзі* (Дз-М). Ул. Чарняўскі выкарыстаў дзеяслоў польскага паходжання *ciężkożyc* ‘пралюбадзейнічаць’.

21) Мц 5:28 *ὁ βλέπων ἡνναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι* ‘той, хто глядзіць на жанчыну з пажадаю’. Τὸ ἐπιθυμῆσαι – субстантываваны інфінітыў, які перакладаецца назоўнікам, дзеепрыметнікам ці назоўнікам з прыметнікам: *хто глядзіць з пажадаю* (ББК, С) – *хто глядзіць, прагнучы яе* (Ч) – *хто глядзіць з блуднымі думкамі* (Дз-М). У дадзеным выпадку Л. Дзекуць-Малей вырашае перакласці інфінітыў *τὸ ἐπιθυμῆσαι* словазлучэннем назоўніка з прыметнікам, а не ўтвараць дзеепрыметнік.

22) Мц 5:31 *ἀποστάσιον* ‘разводнае пасведчанне’: *развадны ліст* (ББК, Ч, С) – *развод* (Дз-М). У старажытнасці ў яўрэяў існаваў звычай, калі жанчынам пасля разводу давалі спецыяльныя граматы, якія ахоўвалі іх правы такім чынам, каб яна мела магчымасць атрымаць частку маёмасці і зноў выйсці замуж.

¹ С. А в е р и н ц е в, *Геенна* [в:] *Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т., т. 1: А – К*, Москва 1980, с. 269

23) Мц 5:37 *ναὶ ναί, οὐ οὐ* 'так, так, не, не': *так – так, не – не* (ББК, С, Ч) – *але, але, не, не* (Дз-М). У габраяў у старажытнасці такая моўная формула сцвярджэння альбо адмовы, якія паўтараюцца, выкарыстоўвалася для запэўнення замест клятвы.

24) Мц 5:40 *τὸν χιτῶνά* 'хітон'. Хітон – від нацельнага адзення, сарочка, якую насілі пад гіматый. Пры перакладзе гэтай бытавой рэаліі перакладчыкі ідуць шляхам падбору паняццяў, якія з'яўляюцца эквівалентнымі біблейскім і зразумелымі беларускім чытачам: *кашуля* (ББК, С, Ч) – *сарочка* (Дз-М).

25) Мц 5:41 *ἀγγαρεύσει μίλιον* 'прымусіць ісці адну мілю': *попрышча* (ББК, С) – *міля* (Ч, Дз-М). У гэтым вершы зноў назіраем непасрэдны ўплыў царкоўнаславянскага і синадальнага перакладу на прыкладзе тэксту ББК і В. Сёмухі.

26) Мц 5:44 *καταρῶμένος* 'тыя, хто праклінае': *кляцьбіты* (ББК, С) – *праклінаючыя* (Дз-М). Верш 44 раздзела 5 сустракаецца не ва ўсіх тэкстах, мяркуюць, што гэта больш позняя ўстаўка. Даволі цікава выйшлі са становішча з дзеепрыметнікам перакладчыкі ББК і В. Сёмуха, ужыўшы замест яго назоўнік.

27) Мц 6:2 *οἱ ὑποκριταὶ* 'акцёр, прытворшчык, крывадушнік': *кывадушнікі* (ББК, С, Ч, Дз-М). Маецца на ўвазе чалавек няшчыры. У класічнай грэчаскай мове *ὁ ὑποκριτής* мае асноўнае значэнне 'акцёр', але ў новазапаветнай традыцыі набывае значэнне 'кывадушнік' і ўжываецца менавіта з гэтым сэнсам.

28) Мц 6:7 *μὴ βατταλογήσητε* 'не казалі б вы пустога': *не гаварыце лішняга* (ББК) – *не гаварэце лішняга* (С) – *не гавары многа* (Ч) – *не гавары лішняга* (Дз-М). У тэксце арыгіналу выкарыстаны ўмоўны лад, які азначае розныя адценні дзеяння (умова, мэта і інш.). Але перакладчыкі выкарыстоўваюць загадны лад. Л. Дзекуць-Малей вырашае таксама змяніць лік з множнага на адзіночны.

29) Мц 6:12 *τὰ ὀφειλήματα* 'доўг; правіна, грэх': *даўгі* (ББК, Дз-М) – *правіны* (С) – *грахі* (Ч). Літаральнае значэнне грэчаскага *τὸ ὀφείλημα* 'доўг', але ў Новым Запавеце дадаецца значэнне 'грэх, віна, правіна', якое вельмі лагічна ўпісваецца ў кантэкст размовы з Богам.

30) Мц 6:24 *μαμωνᾶ* 'багацце, мамона': *мамона* (ББК, С, Ч, Дз-М). *Мамона* – слова, запазычанае з арамейскай мовы, мае значэнне 'маёмасць, багацце'. Першапачаткова гэтак звалі сірыйскага бога багацця, цяпер гэта стала сінонімам *нажывання*.

Як ужо адзначалася вышэй, пераклад *Бібліі* – вельмі цяжкая і адказная праца, яна патрабуе ад перакладчыка даволі шырокага кола ведаў, абавязковай пэўнай рэлігійнай падрыхтоўкі, ведання біблейных рэалій. Без добрай філалагічнай падрыхтоўкі немагчыма паўнаўдаснае праца над тэкстам. Немагчыма без ведання старагабрайскай і старагрэчаскай моў дакладна зразумець моўныя звароты, выкарыстаныя ў арыгінальных тэкстах; а таксама лексічныя і граматычныя нюансы мовы. Таксама веданне гэтых моў дазваляе звесці да мінімуму колькасць

памылак. Калі перакладчык выкарыстоўвае пераклад на іншую мову (як, напрыклад, зрабіў В. Сёмуха, узяўшы за аснову сінадальны пераклад), у выніку ён пераносіць памылкі, ужо зробленыя ў гэтым перакладзе, у новы тэкст.

Выкарыстанне розных тэкстаў-асноў таксама з'яўляецца прычынай разыходжанняў у перакладах. Як вядома, *Новы Завет* першапачаткова быў напісаны на грэчаскай мове, а затым быў перакладзены на лацінскую мову. Таму, фактычна, пераклады, зробленыя з латыні, нельга назваць перакладамі ў поўным сэнсе. Вельмі карысна, менавіта для таго, каб стварыць якасны пераклад, які б як мага бліжэй перадаваў арыгінальную думку, карыстацца некалькімі крыніцамі. Гэта могуць быць не толькі грэчаскі і лацінскі тэксты, але і пераклады на іншыя мовы. У гэтым выпадку перакладчык мае магчымасць пазнаёміцца з іншымі аўтарытэтнымі тэкстамі, прааналізаваць варыянты і спыніцца на лепшым.

Яшчэ адна праблема, з якой сутыкаемся – цяжкасці менавіта з мовай. Усе перакладчыкі маюць адну мэту: зрабіць такі пераклад, які быў бы ясна зразумелы беларускім хрысціянам. Але з прычыны шматлікіх гістарычных з'яў беларуская мова знаходзіцца пад уплывам як рускай мовы, так і польскай. Гэта не дрэнна і не добра, гэта папросту існуе. І цяперашнія даследчыкі павінны ўлічваць папярэднія памылкі і недапрацоўкі, каб у Беларусі быў поўны тэкст *Бібліі* на беларускай мове, прыдатны для набажэнстваў.

У прааналізаваных тэкстах можна ўбачыць шмат разыходжанняў пры перакладзе аднолькавых месцаў *Евангелля*. Па-першае, нельга забывацца аб такім простым фактары, як асабісты погляд. Перакладчык перш за ўсё чалавек, і ў любым тэксце заўсёды выяўляецца нешта асабістае.

Другая праблема тычыцца шматканфесійнасці беларускага насельніцтва. Прадстаўнікі розных канфесій выкарыстоўваюць у якасці арыгіналу розныя тэксты: каталікі – лацінскі тэкст, праваслаўныя – грэчаскі. Гэта “першыя” арыгіналы. Таксама можна заўважыць залежнасць праваслаўных¹ перакладчыкаў ад рускага сінадальнага перакладу (які, дарэчы, быў прыняты ажно ў XIX ст.): *царства Нябеснае* (С), *плачучыя* (Дз-М), *падлягае суду* (ББК, Дз-М, С), *мірыся* (ББК, С), *попрышча* (ББК, С), *праклінаючыя* (Дз-М), *не гаварыце лішняга* (ББК). З другога боку, адчувальны таксама ўплыў і польскай мовы: *убогія духам* (ББК, Ч, С, Дз-М), *успадкуюць* (ББК, С), *пераслед церпяць* (Ч), *Рада* (Ч), *не чужалож* (Ч).

Напрошваецца вельмі цікавая выснова: так, у працэнтных суадносінах уплыў сінадальнага тэксту большы ў праваслаўных перакладчыкаў і ў Л. Дзекуць-Малея, а ўплыў польскай мовы больш адчувальны

¹ Гэтая залежнасць прасочваецца ў вялікай колькасці ў перакладчыкаў, якія належаць да праваслаўнай канфесіі, але таксама шмат русізмаў сустракаецца і ў астатніх.

ў каталіцкіх перакладчыкаў. Але пры больш глыбокім аналізе можам заўважыць, што ўсе перакладчыкі так ці інакш апынуліся пад уплывам і рускай, і польскай моваў. Калі ідзе гаворка аб перакладзе, зробленым па пратэстанцкім каноне, тут увогуле няма дакладнага алгарытму: прадстаўнікі гэтай канфесіі заўсёды адносіліся да тэксту больш вольна, часта адыходзілі ад даслоўнай перадачы, замяняючы словы такім чынам, каб думка гучала прыгожа і зразумела.

Дарэчы, справа ў галіне перакладу ідзе і сёння, можа, не так хутка, як хацелася б. Напрыклад, напрыканцы 2017 г. прайшлі прэзентацыі праваслаўнага і рымска-каталіцкага перакладаў *Новага Запавету*, плён працы некалькіх дзесяцігоддзяў. Увогуле не дзіва, што праца гэта доўжыцца не адзін год: пераклад *Святога Пісання* патрабуе ўдумлівага падыходу. Такі тэкст нельга перакладаць як просты літаратурны твор, калі для большай прыгажосці і яснасці можна адысці ад літаральнага значэння; але і поўнасю літаральная перадача тэксту арыгінала недапушчальна.

Anastasiya Sakalovich

Some Peculiarities of the Modern Belarusian Translation of the New Testament based on the Example of the Sermon on the Mount

A b s t r a c t

The author of the article considers the lexical and grammatical peculiarities of the translations of the New Testament into the Belarusian language based on the example of the Sermon on the Mount in the Gospel of Matthew. Different translations into the modern Belarusian translations were taken into account for the research. The translations that were made by Luka Dekut'-Maley, Uladzislau Charniauski, Vasili Siomukha and the Belarusian Biblical Commission were analysed. The differences that arise because of different approaches to the translation, different source texts and different confessions are shown in specific examples.